

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinde, “Haccın ve Umrenin Yapılışı” ile İlgili Bir İşleniş Örneği

İsmail SAĞLAM
Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi konuları arasında anlatım güçlüğü çekilenlerin başında haccın ve umrenin yapılışı ve bunlarla ilgili meseleler gelmektedir. Hatta çoğu kere bu konuların hacca ve umreye gidilmeden öğrenilemeyeceği söylenir. Oysa çağımızda çok çeşitli öğrenme yöntemleri, araç gereci ve ders anlatım materyalleri mevcuttur ve bunlar sürekli geliştirilmektedir. Bu yöntem ve teknolojik imkanların Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersine uyarlanarak kullanılması durumunda, sözkonusu zorlukların ortadan kalkacağı söylenebilir. Nitekim “Haccın ve Umrenin Yapılışı” konusunda önerdiğimiz yöntemi sınıf ortamında denediğimizde, bu zorlukların ortadan kalktığını gördüğümüzü ifade edebiliriz.

Résumé

An Example of Lecturing Regardin “the Practice of Pilgrimage and Umrah” in the Course of the Religious and Moral Education

Parmi les sujets de “La Culture religieuse et La Science de morale” les sujets les plus difficiles à traiter sont certainement “Hajj” et “Umra”.

On dit souvent qu’on ne peut pas les apprendre sans se rendre à la Mecque pour visiter la Ka’bah, Maison de Dieu, alors qu’en notre époque, il y a plusieurs moyens d’apprentissage, il y a plusieurs méthodes et matériels; ils sont en train de se développer de jours en jours. On peut dire qu’en appliquant ces méthodes à “La Culture religieuse et la Science de la morale” les difficultés en question pourraient être résolues. D’ailleurs, nous pouvons dire que, la

méthode que nous proposons au sujet de la manière de pèlerinage, de la façon de visiter la Ka'bah, quand on l'applique dans le milieu de la classe, ces difficultés n'existeront plus.

Anahtar kelimeler: Hac, Umre, Din eğitimi

Key Words : Pilgrimage (Hajj), Umrah, Religious education

I. Giriş

Bilindiği gibi hac İslâm'ın beş temel esasından birini teşkil etmektedir. İslâm dini hakkında bilgi veren hemen hemen her kitapta, hacla ilgili bilgi verildiğini görmek mümkündür. Geçmiş yıllarda gerek ortaokul ve liselerde, gerekse İmam Hatip Liselerinde ve Kur'an Kurslarında okutulan din derslerinde olduğu gibi, günümüzde de ilköğretimde okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB) dersinde hacla ilgili konulara yer verilmektedir. Ayrıca her yıl hacca gitmek isteyen binlerce vatandaşımız, müftülüklerin ve çeşitli kuruluşların açmış olduğu kurslara katılarak, söz konusu ibadet hakkında yeterli bilgi almak ve haccın nasıl yapıldığını öğrenmek durumundadır. Bütün bunlarla beraber haccın öğretimi konusunda büyük problemlerin yaşandığını görüyoruz. Hatta çoğu kere hacla ilgili konuların anlatım zorluğu, anlatan kişi tarafından "Bu konu hacca gitmeden tam olarak anlaşılabilir." şeklinde dile getirilmektedir. İşte bu çalışmada söz konusu problemin ilköğretim boyutuna değinmeye ve "Haccın ve Umrenin Yapılışını" öğrencilere anlaşılır bir şekilde anlatabilme noktasında bir yöntem önerilmeye çalışılacaktır. Önerdiğimiz yöntem ilköğretim öğrencileri dışındaki kişilere (lise, İmam Hatip lisesi, İlahiyat Fakültesi öğrencilerine veya hacı adaylarına) göre de uyarlanarak uygulanabilir.

Konunun açıklamasına geçmeden önce, ilköğretim okullarında hac konusunun hangi üniteye ne şekilde yer aldığını belirtmek gerekir. Çünkü öğretmen, bu konuların anlatımında üniteye sıralamayı esas almaktadır. Ayrıca önerdiğimiz anlatım yöntemi, üzerinde durduğumuz konudan önceki derslerin işlendiği ve öğrencilere yeterli bilgi verildiği varsayımı üzerine bina edilmektedir.

Hac ile ilgili ünite ilköğretim 7. sınıfta şu şekilde yer almaktadır:

"ÜNİTE III HAC VE KURBAN

1. Hac İbadeti
 - 1.1. Hac Nedir ve Niçin Yapılır?
 - 1.2. Hac Kimlere Farzdır?
 - 1.3. Hac ile İlgili Kavramlar (İhram, Tavaf, Sa'y, Vakfe)
 - 1.4. Hac ile ilgili mekanlar
 - 1.4.1. Kâbe
 - 1.4.2. Safa ve Merve

- 1.4.3 Arafat Dağı
- 1.4.4 Müzdelife ve Mina
- 1.5. Hac Nasıl Yapılır?
- 1.6 Umre
- 1.7. Medine'yi ve Mescid-i Nebi'yi Ziyaret
- 1.8. Haccın İnsan Davranışları Üzerindeki Etkisi
2. Kurban İbadeti
- 2.1 Dinlerde Kurban
- 2.2 Hz. İbrahim ve Kurban
- 2.3. Kurban Nasıl Kesilir?
- 2.4. Kurban Allah'a Yakınlaşmanın Bir Aracıdır
- 2.5. Kurban İnsanlar Arasında Dayanışmayı Sağlar¹

Burada, yukarıdaki ünite de görülen konular arasında **“1.5. Hac Nasıl Yapılır?”** ve **“1.6. Umre”** konularının anlatımını **“Haccın ve Umrenin Yapılışı”** şeklinde birleştirerek ele alıp, bunlar üzerinde duracağız. Dolayısıyla daha önceki konular hakkında öğrencilere gerekli bilgilerin verildiği varsayımından hareket edeceğiz.

Ancak konunun anlatımı tasarlanırken şu hususlara dikkat edilmesinin, önereceğimiz yöntem açısından son derece önemli olduğunu düşünüyoruz:

- Yukarıda görülen ünite konuları anlatılırken, haccın nasıl bir ibadet olduğu, niçin yapıldığı, kimlere farz olduğu, nerede, ne zaman, kimler tarafından ve hangi şartlarda yapılması gerektiği gibi konularda öğrencilere yeterli bilgi, daha önceki derslerde verilmedi. Yine bu konular anlatılırken teknolojik imkanlardan yararlanılarak, hacle ilgili mekanlar ve kavramlar görsel olarak öğrenciye sunulmalıdır.
- Gerekli materyal (ihram, harita, bilgisayar, kroki, Kâbe'nin maketi, zenzem, hurma vs.) hazırlanmalıdır.
- Zaman ve mekan kavramlarından hareket edilmelidir.
- Anlatım doğrudan bilgi sunma yerine senaryo şeklinde olmalıdır.
- Öğrencilere senaryoda rol alma imkanı verilmelidir.

Şimdi yukarıdaki hususlara dikkat edilerek dersin anlatımına geçebiliriz.

¹ Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Ekim 2000 Sayı 2517, s. 961.

II. Haccın ve Umrenin Yapılışını Anlatma (Örnek Ders İşlenişi)

Ders Plânı

Dersin Adı : Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi

Sınıf : İlköğretim 7

Ünite : Hac ve Kurban

Konu : Haccın ve Umrenin Yapılışı

Süre : 2 ders saati

Yöntem : Takrir, Rol Oynama (Dramatizasyon), Gösteri (Demonstrasyon) ve Soru-Cevap

Araç-gereç : Mescid-i Haram'ın (Kâbe ve Safa-Merve'nin) maketi, Suud-i Arabistan'ın yerini tespit için Asya haritası, Mekke şehrinde bulunan hac ile ilgili (Arafat Dağı, Müzdelife, Mina, Kâbe, Safa ve Merve gibi) mekanları anlaşılır bir şekilde gösteren kroki, asetat, yazı tahtası, duvar veya masa takvimi, yansıta için gerekli resimler (tepegöz, video veya bilgisayar teknikleri kullanılabilir).

Özel Amaç : Haccın ve umrenin nasıl yapılacağını açıklar.

A. Derse Hazırlık

Öğretmen öğrencilerle beraber sınıf içerisinde şu hazırlıkları yapar:

1. Daha önceden hazırlanan Mescid-i Haram'ın maketini² sınıfın ortasında bir masa üzerine yerleştirir.
2. Sınıf tahtasının olduğu duvarın uygun bir yerine, Asya haritasını, Mekke'nin krokisini ve yansıta için bir perdeyi asar.
3. Derste kullanılacak tepegöz, video veya bilgisayar önceden uygun bir yere yerleştirilir.
4. Dersin anlatımı esnasında kullanılacak, resimler, görüntüler herhangi bir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde dizayn edilir. Yine öğrencilere göstermek ve derste kullanmak üzere ihram, sınıfta hazır bulundurulur.

² Bu maketin hazırlanmasında öğretmen, eğitim araçları biriminden, okul idaresinden, Okul Koruma Derneğinden veya çalıştığı okulun İş Eğitimi öğretmeninden yardım alabilir. Araştırmacı, bir ilköğretim okulunda DKAB öğretmenliği yaparken, Mescid-i Haram'ın ölçülerini temin ederek İş Eğitimi öğretmeni ile irtibata geçip, İş Eğitimi dersinin birinde isteyen öğrencilerin bu maket üzerinde çalışmalarını temin etmiştir. Yapılan bu maket hac konusunu işlerken kullanılmıştır.

B. Derse Giriş

Öğretmen hacla ilgili olarak daha önce işlenen konuları (İhram, Tavaf, Sa'y, Vakfe, Kâbe, Safa, Merve, Arafat Dağı, Müzdelife ve Mina), soru-cevap yolu ile kısaca hatırlatır. Bu hatırlatma esnasında sınıf içerisinde yapılan hazırlıklardan da yararlanır. Asya haritasından Suud-i Arabistan'ın yerini gösterir, Mekke'nin krokisinden hacla ilgili mekanları tanıtır ve krokinin üzerine ilgili yerlerin resimlerini ilişitir. Daha sonra öğretmen, hac konusunu anlatırken hacı adayının yapması gereken davranışları canlandıracak bir aktöre ihtiyaç olduğunu söyleyerek, öğrencilerden istekli olan birini aktör olarak seçer. Gerekirse öğretmen kendisi de bu rolü canlandırabilir. Haccın da umrenin de yapılışını kapsayan "*Temettü Haccının*" nasıl yapıldığını anlatmaya başlayacağını belirtir.

C. Gelişme

Öğretmen, haccın farzlarına, sünnetlerine ve çeşitlerine girmeden şu şekilde dersi anlatmaya başlar:

"Arkadaşlar! hac ibadeti *zaman ve mekana* bağlı bir ibadet olduğundan, bu iki kavram üzerinden hareketle konuyu anlatacağım. Hac ile ilgili mekanların resimleri, maketleri şu anda sınıfımızda mevcuttur. Bu yıl ki Kurban bayramının (hac zamanının) tarihini esas alarak, arkadaşımız Turgay'ın (aktör olarak seçilen öğrencinin) Türkiye'den hareketinden itibaren haccını tamamlayıncaya kadar neler yapması gerektiğini günbegün tarihleriyle hep beraber takip ederek, haccın nasıl yapıldığını öğreneceğiz."

1. Turgay'ın Türkiye'den Hareketinden İtibaren (Örneğin Hareket Tarihi H. 6 Zilhicce 1423/ 7 Şubat 2003 Olsun)³, Arefeden Bir Gün Önceki Tarih Olan H. 8. Zilhicce 1423/ 9 Şubat 2003 Tarihine Kadar Yapacağı İşler

Turgay; akraba, komşu ve arkadaşlarıyla helalleşip vedalaşarak havaalanına gelir. Burada aşağıdaki niyeti yaparak ihrama girer.

"Allah'ım ben umreye niyet ettim. Onu bana kolaylaştır ve benden kabul et."

(Öğretmen sembolik olarak Turgay'ın arkadaşlarıyla helalleşmesini ve ihrama girmesini temin eder. Yapılan niyet metninin yansıtılmasını sağlar.)

³ Dersin anlatımındaki yılın takvimi esas alınarak, sınıfça takvime bakıp gerçekçi bir tarih belirlenebilir.

Turgay uçağa binip Cidde havaalanına, oradan da Mekke'ye ulaşır. Mekke'de kalacağı otele yerleştikten sonra, doğruca Kâbe'ye gider. Turgay sınıfta bulunan Kâbe'nin maketinin önünde durarak, usulüne uygun şekilde Kâbe'yi tavaf eder. Tavafın ardından iki rekat namaz kılar ve zezem suyundan içer. Daha sonra Safa- Merve tepelerine gelerek buradaki yürüyüşünü (sa'y) maketten yararlanarak yapar. Tıraş olur (saçından bir miktar kestirir) ve ihramdan çıkar. (Bu işlemler Turgay'a yaptırılırken sınıftaki maketten ve görsel malzemelerden yararlanır.) Artık Turgay hac zamanına kadar Mekke'de günlük ibadetleriyle meşgul olarak zamanını geçirir.

2. H. 8 Zilhicce 1423/ 9 Şubat 2003 Günü Turgay'ın Yapacağı İşler

Turgay kaldığı otelde gerekli temizliğini yaparak aşağıdaki şekilde niyet eder ve yeniden ihrama girer.

“Allah'ım ben hacca niyet ettim. Onu bana kolaylaştır ve benden kabul et.”

(Turgay sınıfta yeniden ihramın giyilişini gösterir ve yapılan niyet metni yansıtılır.) Daha sonra Turgay'ın, geceyi Mina'da veya Arafat'ta geçirmek üzere, otelden hareket ederek oraya intikal ettiği, hem yansıtıdan hem de Mekke'nin krokisinden yararlanılarak anlatılır.

3. H. 9 Zilhicce 1423/ 10 Şubat 2003 Arefe Günü Turgay'ın Yapacağı İşler

Bütün hacılar gibi Turgay'ın da Arefe günü, Arafat Dağının etrafında kendisine ayrılan çadıra konakladığı, öğle namazı vakti geldiğinde öğle ile ikinci namazlarını birleştirerek öğlenin vaktinde kıldığı, bu namazın arkasından topluca dua edildiği (vakfe yapıldığı), hem Mekke'nin krokisinden hem de yansıtıya ilgili resim ve görüntülerin getirilmesiyle anlatılır.

Akşam üzeri Arafat'taki bütün hacılar gibi Turgay'ın da Müzdelife'ye hareket ettiği, Müzdelife'ye varınca yatsı namazının vaktinde akşam namazı ile yatsı namazının birlikte kılındığı ve gece orada kalınarak fındık büyüklüğünde 70 adet taş toplandığı, yansıtı ve kroki yardımıyla anlatılır.

4. H. 10 Zilhicce 1423/ 11 Şubat 2003 Kurban Bayramının 1. Günü Turgay'ın Yapacağı İşler

Sabahleyin önce Müzdelife'de sabah namazının kılındığı, daha sonra Turgay'ın hacı arkadaşlarıyla beraber ortalık aydınlanıncaya kadar dua ettiği (Müzdelife vakfesini yaptığı), ardından Mina'ya gelinerek buradaki Büyük Şeytana (Akabe Cemresine) 7 adet taş

atıldığı, bunu takiben kurban kesip, tıraş olunarak (saç kesimi yaparak) ihramdan çıkıldığı, hem kroki hem yansıta hem de Turgay'ın sınıf ortamındaki canlandırmasıyla anlatılır.

Aynı gün fırsat bulunca Turgay'ın, Kâbe'ye gidip ziyaret tavafını (haccin farzlarından olan tavafı) yapması ve arkasından hac için Safa-Merve arasında yürümesi (sa'y yapması) gerektiği anlatılır.

5. H. 11 Zilhicce 1423/ 12 Şubat 2003 Kurban Bayramının 2. Günü Turgay'ın Yapacağı İşler

Turgay'ın bu gün hac ile ilgili olarak sadece Mina'ya gidip, Küçük, Orta ve Büyük Şeytanın sembollerine 7'şer adet taş atması gerektiği söylenerek, ilgili resim ve görüntüler yansıta getirilir ve krokiden gösterilir.

6. H. 12 Zilhicce 1423/ 13 Şubat 2003 Kurban Bayramının 3. Günü Turgay'ın Yapacağı İşler

Turgay'ın bu gün hac ile ilgili olarak bir önceki gün gibi sadece Mina'ya gidip, Küçük, Orta ve Büyük Şeytanın sembollerine 7'şer adet taş atması gerektiği söylenir.

7. H. 13 Zilhicce 1423/ 14 Şubat 2003 Kurban Bayramının 4. Günü Turgay'ın Yapacağı İşler

Turgay'a eğer bu gün Mekke'de kalacaksa, yine Mina'ya gidip, Küçük, Orta ve Büyük Şeytanın sembollerine 7'şer adet taş atması gerektiği söylenir. Şayet bu gün Mekke'de kalmayıp ayrılacaksa 8. maddede anlatılacak işlemlerin yapılması gerektiği belirtilir.

8. Mekke'den Ayrılırken Turgay'ın Yapacağı İşler

Turgay yukarıda sayılan işlemleri yerine getirip hacı olduktan sonra Mekke'den ayrılacağı güne kadar normal şekilde günlük ibadetleriyle meşgul olur. Mekke'den ayrılırken en son veda tavafını yapar ve hac vazifesi bitmiş olur. Böylece hem haccın hem de umrenin nasıl yapılacağı anlatılmış olur.

D. Sonuç

Bu bölümde öğretmen daha önce hazırladığı Turgay'ın hacda yapması gereken eylem plânını yansıta vasıtasıyla öğrencilere sunarak, kısaca dersi özetler.⁴

Öğretmen yaptığı özetten sonra Turgay gibi, eylem plânına bakarak haccın ve umrenin yapılışını canlandırmak isteyen başka bir öğrencinin olup olmadığını sorar. Duruma göre birkaç öğrencinin aktör olarak görev alıp konuyu tekrar etmesini sağlar ve sınıfta hazır

⁴ Bkz. Haccın (Turgay'ın) Yapacağı Eylem Plânı

bulunan teknik imkanları bu esnada da kullanır. Öğretmen, öğrencilerin konuyla ilgili olarak anlamadıkları veya daha detaylı bilgi istedikleri hususların olup olmadığını sorar, eğer gerekiyorsa ek açıklamalarda bulunur. Bu esnada eylem Plânının 1. sırasındaki yapılacak işleri hatırlatarak, umre hakkında yeniden kısa bir özet daha yapar ve umrenin hac mevsiminin haricinde de yapılabileceğini vurgular.

Eğer mümkünse, Turgay'ın dersi dinleyen öğrencilere hurma ve zemmek ikram etmesi sağlanarak, dersin unutulmayan bir hatıra haline gelmesi ve öğrencilerin zihinlerinde pekişmesi temin edilebilir.

Hacının (Turgay'ın) Yapacağı Eylem Plânı

Sıra	Tarih	Yapılacak İşler
1	7 Şubat 2003/ 6 Zilhicce 1423	Türkiye'den hareket, ihram giyme, Mekke'ye varış, Kâbe'yi tavaf, Safa-Merve arasında yürüyüş (sa'y), tıraş olma, ihramdan çıkış. Mekke'de normal şekilde ibadetlere devam edilir.
2	9 Şubat 2003/ 8 Zilhicce 1423	Hac için yeniden ihrama giriş, Mina'da veya Arafat'ta geceleme üzere Mekke'den hareket.
3	10 Şubat 2003/ 9 Zilhicce 1423 (Arefe günü)	Arafat Dağı'nda toplanma, öğle ile ikindiye birlikte kılma, vakfe duası, akşam üzeri Müzdelife'ye hareket, Müzdelife'de akşam ile yatsı namazını birlikte kılma, geceyi Müzdelife'de geçirme.
4	11 Şubat 2003/ 10 Zilhicce 1423 (K. Bayramının 1. Günü)	Müzdelife'de sabah namazı kılma, vakfe, Mina'ya hareket, Mina'da Büyük Şeytana 7 adet taş atma, kurban kesme, tıraş olma, ziyaret tavafı, hacın sa'yı.
5	12 Şubat 2003/ 11 Zilhicce 1423 (K. Bayramının 2. Günü)	Mina'da Küçük, Orta ve Büyük Şeytanların sembollerinin her birine 7'şer adet taş atma.

6	13 Şubat 2003/ 12 Zilhicce 1423 (K. Bayramının 3. Günü)	(Kurban bayramının 2. günü yapılan işler tekrar edilir.)
7	14 Şubat 2003/ 13 Zilhicce 1423 (K. Bayramının 4. Günü)	(Eğer Mekke'de kalınacaksa, Kurban bayramının 2. günü yapılan işler tekrar edilir.)
8	Mekke'den ayrılış gününde yapılacak işler.	Veda tavafı.

E. Değerlendirme

Öğretmen anlatılan konunun öğrenciler tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını test etmek için, konuyla ilgili (Arafat'ta neler yapılır, Mina'da neler yapılır, Arafе günü hacılar neler yapar, Kurban Bayramının 1. günü neler yapılır gibi) sorular sorarak, cevaplandırılmasını ister. Alınan cevaplarda eksiklikler varsa tamamlar. Sonunda ana hatlarıyla haccın ve umrenin nasıl yapıldığının, öğrencilerin zihninde canlanmış olduğunu görünce dersi bitirir.

III. Sonuç

Verimli din öğretimi yaptırabilmek için, hem işleniş yöntemi geliştirmenin hem de öğretim teknolojilerinden yararlanmanın gerekli olduğu söylenebilir. Hatta her konunun özelliğine göre farklı yöntemler belirlenip çeşitli ders işleniş materyalleri geliştirilebilir. İlahiyat Fakültelerinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü Programında bu tür derslerin yer alması sözkonusu fikrimizi destekler mahiyettedir. Anlatılacak konunun özelliğine göre yöntem belirleme "**Özel Öğretim Yöntemleri**" dersinin ilgi alanına hitabederken, ilgili araç gereçleri kullanma ve yeni materyaller hazırlama "**Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme**" dersinin ilgi alanına girmektedir. Yukarıda sunmaya çalıştığımız "Örnek Ders Anlatımı (Haccın ve Umrenin Yapılışı)" bu manada değerlendirildiğinde, "zaman ve mekan" kavramlarından hareket edilmesi, çeşitli araç gerecin kullanımı ve bazı materyallerin hazırlanması gereğinin vurgulanması dikkat çekicidir.

Açıklamaya gayret ettiğimiz işleniş yöntemi tarafımızdan çeşitli öğrencilere anlatılarak, anlaşılabilirliği ve öğretimdeki başarısı test

edilmeye çalışıldı. Dersi dinleyen öğrencilerin, konuyu çok rahat anlaşılır bulmaları, bu yöntemi öneri haline getirme fikrinin doğmasına neden olmuştur. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin gerek yeni işleniş yöntemlerine gerekse yeni ders materyallerine kavuşması, özellikle İlköğretim öğrencileri nezdinde bu dersin daha cazip hale gelmesini sağlayacaktır. Bundan dolayı sunmaya çalıştığımız yöntem gibi, diğer konularla ilgili olarak da bazı yöntemlerin geliştirilmesi, kullanılacak araç gereç ve materyallerin belirlenmesi gerektiğini söyleyebiliriz.